

Teofil Łapiński

EGY LENGYEL SZÁMKIVETETT, VOLT HONVÉDTISZT VISSZAEMLEKEZÉSEIBŐL (1848–1849)

Kovács István fordítása

Milyen régen volt, huszonnégy éve már, s mennyi minden történt, mi minden változott e látszólag nem is oly hosszú időben, talán több, mint azelőtt évszázadok során! – Új emberek, új eszmék, belsőleg és külsőleg új formát öltött nemzetek. Nekünk pedig, akik hipp-hopp visszatérünk azokra a helyszínekre, amelyeket akkoriban magunk mögött hagytunk, s hegyeit és folyóit, erdőit, rétjeit és szőlőkertjeit szemléljük, amelyekkel annyiszor álmodtunk, egyszeriben az az érzésünk támad, mintha csak tegnap mentünk volna el innen. Csak ha az emberekkel találkozunk, az új arcokat és új otthonokat fürkésszük, s a hajdanitól hej de elütő véleményeket halljuk, döbbenünk rá a valóságra.

Ehhez hasonló gondolatok suhantak át rajtam, amikor egy régi bajtársammal találkoztam, ki a magyar szabadságharc vége óta nem látta szülőföldjét, s ezen idő alatt az egykor ifjú pocakos és tar férfiúvá élemedett. Vele utaztam Bécsből Pestre. Ennek előtte már két ízben jártam Pesten, s útítársam megannyi kérdésért kellett megválaszolnom: tőlem telhetően álltam elébük.

„És mondd, bajtársam, voltál-e az angol fogadóban, tudod, ott, ahol Budavára megrohanása után oly nagy vigalommal lakomáztunk?” – Voltam.

„Hát Mariska, a tüzes szemű pincérleány megismert-e téged? Kérdezett-e rólam?”

Útítársunk, egy fiatal huszártiszt lefegyverző kedvességgel nevette el magát. Bajtársamra néztem, ő meg rám, és mindketten elrévedve néztünk magunk elé. Talán ugyanazon gondolatok telepedtek ránk, és nem akarózkodt nevetnünk. A fiatal huszár is abbahagyta a nevetést, és szomorú pillantást vetett ránk. – „Hol van már ő, a gyönyörű Mariska?” – Ma talán már gazdag és kövér szállodatulajdonos, ki a férjét papucs alatt tartja, s a személyzetet gardézza. Lehet, hogy zöldségeskofa, és azzal bajlódik, hogy unokáival megkedveltesse a paprikát?...

Vigassággal köszöntött ránk 1848 tavasza. Boldogabban aligha élt meg nemzet. Minden az aranyidők eljövételét ígérte, de mindenből érezhető volt, hogy kemény harcra kell készülni. Ausztriában az összes nemzetek és népek érezték ezt – és készültek rá.

A bécsi forradalom az osztrák hadsereg katonájaként ért engem. Bevallom, halvány sejtelmem se volt arról, mi történik. Pedig volt egy tőlem alig idősebb bátyám, aki már 1846-ban átesett a politikai tűzkeresztségen, s kit, miután a járása parasztjai félholtra vertek, sokévi börtönre ítélték. Élénk levelezést folytattam makulátlan jellemű bátyámmal, akit megannyi társával együtt kiengedtek a börtönből, s úgy döntöttem, hogy mindenben követem a tanácsait. A paraszti cséphadarók és Spielberg falai a helyett, hogy lehűtötték volna, még inkább lánggra lobbantották az én Jan bátyámat, s már az első levelében felszólított az osztrák szolgálat elhagyására.

Mielőtt ezzel kapcsolatban megtettem volna az első lépéseket, jött a második levél,

amelyben bátyám, mint gyámom, merthogy akkor még nem voltam nagykorú, már nem kéri, hanem egyenesen parancsolja, hogy nyomban lépjek ki az osztrák hadseregéből. Szíves örömet hallgattam rá, mivel feldúlt a levelével azt írván, hogy a fenyegetett hazánknak nagy szüksége van rám. A formalitások több időt vettek igénybe, mint reméltem, s csak Krakó bombázása után¹ kaptam meg a várva várt leszerelési engedélyt.

Miután megérkeztem Galiciába, érdeklődéssel mértem fel az ottani mozgalmat és vettem részt benne. Legelőbb egy ugyancsak magas konfederatát csináltattam, s azt húzva fejembe lovagoltam be a közeli kisváros nemzeti gárdájának mustráira.² Mivel untam magam falun, beköltöztem a járási székhelyre, s beléptem az ottani gyalogosgárdába. Sokat beszéltek és írtak össze arról, hogy mi mindent lehetett volna tenni akkor, s Lengyelország más részein élő testvéreink is szemünkre hányták, hogy nem tanúsítottunk kellő erőt és áldozatkészséget. Akkori véleményem az elmúlt negyedszázad tapasztalataival gazdagodva sem változott, vagyis Galiciában semmi többet nem lehetett tenni akkor, mint amennyi történt. Nemzeti gárdistát játszanunk is csak azért volt szabad, mert az osztrák kormány – tekintettel Bécs és a birodalom több részének helyzetére – azt megengedte. Tehetlenségünk természetes következménye volt az 1846-os katasztrófának.

Amikor már mindent jó alaposan kifürkészttem, egy alkalommal megkérdeztem a bátyámat, hogy mármost mi módon mentsem meg a hazát, és voltaképpen mi szükség is van itt rám. Azt hittem, vetette oda Jan, hogy tüzérség is alakul, s a járásban te vagy az egyetlen, aki... „De'jszen, drága Janom, hogyan akarsz te tüzérséget szervezni, amikor egész Galiciában nincs egyetlen lövegünk se, járásunkban meg még annál is kevesebb van... Jószerével én abban se vagyok biztos, hogy akár egy mordály is akad a határai közt.”

De ha Galicia híjával volt is az ágyúnak, Magyarország nem, éppen ellenkezőleg. Mivel pedig nem fért hozzá kétség, hogy előbb vagyunk Lengyelország javára, mint kárára, úgy döntöttünk, hogy Magyarországra megyek, és ott felajánlom szolgálatomat. Miután búcsút vettem a családtól, útlevelet kértem, amelyet akkor még minden további nélkül megadtak, s október 25-én búcsút intettem a szülői háznak. Előtte megígértem a bátyámnak, hogy mihelyt lehet, hírt adok magamról, de őt mindaddig nem hívom, amíg biztos nem leszek benne, hogy nagyobb szükség van rá Magyarországon, mint Galiciában.

Jaslóban találkoztam egy szomszédunkkal, a lengyel hadsereg egykori tisztjével, Tabaczyński úrral,³ aki ugyancsak Magyarországra tartott. Összeismertetett egy polgártárral, ki a Jasło és Dukla között húzódó úton lakott. A derék nemes felajánlotta, hogy mivel nála nyugodtan megszállhatunk, küldjük vissza lovainkat, s ő majd a saját fogatával visz el bennünket a tőle pár mérföldre fekvő határátkelőhöz. Az utolsó lengyel földön töltött esténk és éjszakánk egy tisztességes és hazafias érzelmű lengyel család társaságában telt el. Sajnálom, hogy, jóllehet vendégszerető gondoskodásukra ma is emlékszem, a nevüket elfelejtettem. Már Jaslóban is fiatalok sokaságát láttam, akik Magyarországra tartottak. Többségük polgári öltözéket viselt, néhányuk a nemzeti gárda mundérvját hordta. Duklához közeledve mind több ifjú önkéntessel találkoztunk, de itt-ott idősebbekkel is összeakadtunk, akik többségükben emigránsok voltak. Azon kevesek, kik útlevéllel rendelkeztek, az országúton haladtak, de a többség a hegyen átkelve kerülte ki azt a helyet, ahol az útlevél felmutatása elengedhetetlen volt. Az osztrákok könnyűszerrel elejét vehették volna e népvándorlásnak, de látszott, hogy

a felsőbb hatóságok megelégedésére szolgál, hogy a veszélyes gyúanyag egy része önként elhagyja Galiciát.

Miután dél körül megérkeztünk Duklába, bekanyarodtunk az egyetlen vendégfogadó udvarába, hogy a lovak kifújják magukat, mi pedig megebédeljünk. A Magyarországra tartó lengyelekkel zsúfolásig telt ház úgy festett, mint egy irodalmi kávéház. Az egyetlen kis mellékszobában, amelyet a fogadós, nyilván előkelőbb küllemünk miatt, a rendelkezésünkre bocsátott, egy osztrák tisztet találtunk. A kerekedő beszélgetés során megtudtam, hogy ő egy fél századnak a parancsnoka. Panaszkodott a rendkívül unalmas, magányos szolgálati életre, a kórságoktól vemhes időre, merthogy harminchat katonájából kilenc ispotályra szorul, ugyanis egy meglehetősen nagy fegyver-, lőszer- és hadfelszerelési raktárat kell őrizniük.

Ebből kikövetkeztethetem, hogy az egész jaslói helyőrség alig haladhatja meg a száz főt... Egyszeriben oly gondolatom támadt, amely csak ifjú elmében foganhat, s csak nagy ritkán idősebb emberében. Amennyire adott körülmények közepette hozzávetőleges pontossággal felmérhettem, e pillanatban legalább százhusz lengyel tartózkodott a teremben. Nem lenne-e előkelőbb vándorbot helyett osztrák puskával átlépni Magyarország határát? Húsz-egynéhány erős, de szétszóródott és meglepett katonát ekkora tömegnek lefegyverezni gyerekjáték lenne. Osztrák mundért öltve még Jaslóba is vissza lehetne térni, és az ottani kis helyőrség is elfoglalható lenne. Arról, hogy a környéken felkelést robbantsunk ki, szó se lehetett. Hiányzott hozzá a legelemibb feltétel, de a gőgös osztrák hatóságokat meg lehetett volna leckéztetni amiatt, hogy az egész járásban csak két gyenge századot tartottak. Mint akkor gondoltam: legalább fűgét mutattunk volna nekik.

Amikor kimentünk az udvarra, gondolataimba beavattam Tabaczyńskit, aki nyomban lángra lobbant, mint a szalma. Már látta magát a Magyarország határán dobpergéstől kísérve átkelt csapat élén, nyomában a fegyverrel és hadizsákmánnyal megrakott társzekerék és foglyok serege.

De a duklai fogadó lengyelei még nem voltak katonák, csak egyszerű polgárok, s még a császárnál is agyafűrtabbnak hitték magukat. Igaz, többségük nyomban tette késznek mutatkozott, de sokuknak inába szállt a bátorsága, vagy éppen árulást gyanítottak, s ezt nem rejtették véka alá. – „Láttátok? – dörögte egy mokány ilyvói legionárius. – Az a két uraság ott a némettel pertraktált a különszobában. El akarnak bennünket fogni, s kiirtani, hogy írماغunk se maradjon. Kémek! Biz’ isten!” Egyre nagyobb láрма támadt, s helyzetünk ezzel mind veszélyesebbre fordult. Ez volt életem első összeesküvése. Megfogadtam magamban, hogy soha több ilyen. Gyorsan fölpatantunk a bricskára, és pár óra múlva magyar földön, zsidó kocsmában kortyoltuk a savanykás vinkót.

Már beesteledett, így, amennyire a körülmények engedték, otthonosan elhelyezkedtünk a vendégfogadóban. A derék izraelita, aki már harminc éve bérelte a kocsmát, s kinek apja és nagyapja is annak falai között született és élt, megannyi érdekes dolgot mesélt a múltból. Fogadjában az üldözött ellenségeik elől menedéket kereső bari konföderánsok is többször vendégeskedtek.⁴ Lengyelország mártíromságának iszonytatóan hosszú ideje alatt a harcot vállaló hazafiak egy-egy órára itt húzhatták meg magukat az üldözött Habsburg-hatóságok elől, amelyek a menedékjogot tiszteletben tartván a biztonságot adó határon megtorpanva csak szemmel követték a menekülőket. 1831-ben az ide kanyarodott fedett zsidó bricskákban lengyelek rejtőzködtek, kik magyar földön keresve menedéket őszinte, szívélyes és bőkezű vendégszeretetre

találtak. 1846-ban is itt letek biztonságra az eszement paraszt kése és a Habsburg-hivatalnokok atyai pártfogása elől menekülő riadt lengyel nemesek tömegei.⁵ Évszázadok óta először jöttek ide lengyelek azért, hogy segítsenek annak a nemzetnek, amellyel érdek és szeretet oly régóta összekapcsolta őket.

Házigazdánk, mint a magyar zsidók túlnyomó többsége, sőt csaknem száz százaléka, rajongó hazafi volt: pillanatig sem kételkedett a magyarok győzelmében, s meg sem fordult a fejében, hogy az ellenség valaha is átlépheti a magyar határt, azt a szent vonalat, amelyet az egész magyar nemzet kész utolsó csepp véréig védeni. – Nem mondhatom, hogy az éjszaka nyugalmasan telt volna, mivel a Duklában található önkéntesek közül szinte mindenki a kocsmába keveredett, amely a határtól örbódétávolságnyira állott. A biztonságérzet jókedvre derítette a fiúkat: alig akadt valaki közöttük, aki álomba merült volna, a többség kivilágos-kivirradtig poharazgatott és énekel.

Hajnalba elhagytuk első szállásunkat, s társaink közül ahányat tudtunk, bricskánkra ültettünk, és néhány óra múlva megérkeztünk Bártfára. Itt már nyugtalanító hírek keringtek arról, hogy Bécset bevette Windisch-Grätz,⁶ s az osztrákokkal elkerülhetetlen az összecsapás stb. Nagy volt a sürgés-forgás, újoncoztak, nemzetőrséget szerveztek, és szüntelen szemléztek, a korlátlan hatalommal felruházott kormánybiztosok meg rendületlenül járták az országot, tartották a hazafiakban a lelket, lelkesítve a gyávákat és gyengéket, és kiméletlenül letörve a nyílt vagy leplezetlen ellenállást.

A lengyeleket Bártfán és Magyarországon szinte mindenütt nagy szeretettel fogadták. Nem egy tejfölösszájú, ki könnyeit nyelve sóhajtozott a szülői ház után, s szívből bánta, hogy társai rá tudták venni a nagy kalandra, egy pillanatra elfeledte a mamáját és a sült galambot, annyira magával ragadta a magyarok lelkes fogadtatása.

Miután a bricskát és a lovakat visszaküldtük a derék lengyel nemesnek, másnap előfogatokon Eperjesre mentünk. Itt bármelyik szállodába kopogtattunk, lengyelekkel volt tele. Már – egy-egy idősebb tiszt körül – amolyan csapatfélék is alakultak. A becsvágyóbbak közül többen is pártot alapítottak, amelynek szócsöveként a vezér szerepét igyekeztek játszani. De távol álljon tőlem az, hogy elismételjem a magyarországi légiónk történetét, egyszerűen saját véleményemnek szeretnék hangot adni: arról van szó, hogy noha Bem tábornokot nem ismertem, és életkor, tapasztalat és beosztás tekintetében távol álltunk egymástól, a lengyel alakulatok megítélésében egy véleményen voltam a híres vezérrel. Bem azt tartotta, hogy a gyenge lengyel alakulatok kevés hasznot hajtanak Magyarországnak, Lengyelországnak pedig az égvilágon semmit. Pár ezer ember nem sokat jelent a háborúban, ahol százezrek lépnek színre. A fent említett egységek többnyire értelmiségiekből álltak, kiknek aránya Lengyelországban az össznépszerűséghez képest amúgy is elenyésző. Így ezen egységek vesztesége vagy pusztulása mindig súlyos, és ritkán érnek föl azzal a haszonnal, amit az ilyen csapatok hajtanak. Ez az értelmiség az új honvédcsapatokban játszhatta volna a legmegfelelőbb szerepet, s neki magának is meglelt volna az a haszna, hogy hozzászólt volna a katonai szigorhoz, rendhez és fegyelemhez. Mindez ugyanis nélkülözhetetlen azok számára, kik a kevésbé képzetek vezetéseére kényszerülnek. Ha a Magyarországon szolgáló lengyelek számára elérkezett volna az a pillanat, hogy fegyverrel a kézben térjenek vissza Lengyelországba, ez nem történhetett volna meg a magyarok jóváhagyása és támogatása nélkül. A magyar kormány parancsára tiz-egynéhány napon belül összevonhatták volna a lengyeleket, s a képzett katonák csapatokba osztása jóval könnyebben ment volna. Ami pedig a légiónak a magyar nemzetre, kormányra és had-

seregre gyakorolt befolyását illeti: az biztos, hogy a különféle magyar ezredekben elhelyezett lengyelek befolyása a honi ügyre, főként, hogy egy részük vezető beosztásba került, nagyobb lett volna, mint egyébként.

Bem tábornok e véleményét sokan, kik Lengyelország megmentését négyszögletes csapkákban látták megvalósíthatónak, nem értették, s közülük többen a legcsekélyebb lehetőségét sem látták annak, hogy becsvágyuknak a magyar hadseregben találjanak teret. Ezen ellentmondások elmérgesedése vezetett oda, hogy merényletet kíséreljenek meg ellene, amely mind Magyarországra, mind Lengyelországra nézvést végzetes következményekkel járt. Nem titok az, hogy Kossuth aztán, hogy Pestre érkezett, Bem-et akarta kinevezni a magyar hadsereg fővezérének. Miután egy lengyel az életére tört, s számosan mozgalmat szerveztek ellene, Magyarország és Lengyelország ellenségei, a körülményeket kihasználva, mindent elkövettek, hogy Osztrolenka hőstét lejárassák.⁷ Kossuth megriadva a nagy dobra vert botránytól, félt olyan emberre bízni a legfőbb hatalmat, akit nem ismert alaposan, s akivel szemben éppen a honfitársai viseltettek a legellenségesebb érzülettel. A Bemmel folytatott beszélgetések meggyőzhetővé tették arról, mennyire pontos elmével érzékeli a helyzetet, s az erdélyi főparancsnokságot bízva reá, voltaképpen reménytelen feladat elé állította. Hogy Bem ki volt, s kik voltak ellenségei, rövidesen kiderült. Mindenesetre Magyarország olyan embert veszített el benne, aki befolyásolni tudta volna a nagy háború kimenetelét, a lengyelek pedig a szövetséges nemzet földjén alkalmasint felkészülhettek volna arra az óriási küldetésre, amelynek kemény és türelmes munka nélkül nem lehet eleget tenni...

Úgy véltem, hogy légiót alakítani túl korai még, és így, mint az osztrák hadsereg csaknem minden galíciai illetőségű tisztje és katonája, úgy döntöttem, hogy a magyar hadseregbe lépek be, készen állva, mint minden lengyel, arra, hogy, amennyiben a szükség úgy hozza, a honi hadsereghez csatlakozom.

Eperjesen két napot töltöttem, de lehetetlen, hogy említést ne tegyek a Burchard család vendégszerető házáról. Jó ideje annak, hogy e család a városban letelepedett.⁸ Az arra vetődő lengyel mindig vendégszerető otthonra talált náluk. Bajtársaim, kikkel akkoriban ott megfordultam, bizonyára máig se felejtették el azokat a kellemes pillanatokat, amelyekben e derék család igyekezett részesíteni a szülőföldjüket elhagyó lengyel ifjakat. Burchard úrnak második hazájáért, Magyarorszáért hozott megannyi áldozatán kívül két fiát is annak szolgálatába állította. Nem hoztak nevére szégyent: bátorságukkal és rátermettségükkel kiemelkedtek tisztársaik közül.⁹

Kassán elváltam Tabaczyński útitársamtól, aki mint régi ulánus oda kívánt beállni, ahol dzsidát és zászlócskát remélt, míg engem a körülmények eltérítettek eredeti szándékomtól. Eredetileg úgy terveztem, hogy Pesten bemutatkozom a tüzérségi főfelügyelőségnek, ahol volt néhány ismerősöm. Amikor Kassán asztalhoz ültem első vacsorámat elfogyasztani, még nem gondoltam, hogy az asztaltól felkelvén, továbbutazási tervem már a múlté lesz. Pedig így történt. A szálloda nagytermében rengeteg volt a vendég, de kevesen a lengyelek, kiket a derék és lelkes magyarok szüntelenül ünnepeltek, ölelgettek, csókolgattak. Annál az asztalnál, ahová letelepedtem, több honvédtiszt ült, köztük a Kassán szerveződő 21. zászlóalj őrnagya¹⁰ és egy középkorú egyaránt kedves és komoly illető, akiről megtudtam, hogy nem más, mint Dessewffy gróf, Kassa városának polgármestere.¹¹ Azonnal összeismerkedtünk, mivel akkoriban annál, mint hogy valaki lengyel, és ráadásul az 1831 óta nem látott lengyel mundért viseli, jobb ajánlás nem is lehetett. Én ugyanis, mihelyt a határt átléptem, felöltöttem a nemzeti-gárda-egyenruhámat, amelynek rangjelzéséről látszott, hogy tiszt vagyok. Galícia fő-

városában ugyanis megválasztottak tisztnek, s ez bizonyos méltóságot és tekintélyt kölcsönzött nekem, már amennyire húszéves korommal ilyesmire rászolgálhattam. Asztal menti beszélgetésünk során a polgármester elpanaszolta, hogy Magyarországon különösen a műszaki fegyvereket kiszolgáló emberekben nagy a hiány. Emiatt Kassa városa, amely már addig is annyi bizonyítékát adta hazafiságának és áldozatkészségének, hiába szeretne egy üteget adni a hazának, jóllehet ágyúja van elég, tisztek hozzá, kik az embereket kiképeznék s az üteget megszerveznék, nincsenek. Érthető, hogy feszült figyelemmel hallgattam, s amikor a polgármester mondandója végére ért, bátorkodtam megemlíteni, hogy tüzér vagyok, s több évig az osztrák seregben szolgáltam, s most éppen azzal a szándékkal megyek Pestre, hogy felajánljam szolgálataimat a magyar tüzérségi főfelügyelőségnek.

Egy darabig tanácskoztunk, s miután szolgálati irataimat átnézték, a honvéd őrnaggyal abban állapodtunk meg, hogy mindaddig Kassán maradok, amíg a hadügyminisztériumtól válasz nem érkezik a város beadványára. A beadvány, amelynek másnapi elküldésére a polgármester kötelező ígéretet tett, azt tartalmazta, hogy a Minisztérium nevezzen ki engem a kassai üteg parancsnokává, s hogy a város a szervezés minden költségét fedezi. A kormánytól azt kéri csupán, hogy az üteghez biztosítson elég embert és lőszert. Legtovább hat napig kellett volna a válaszra várni, de az már négy nap múlva megjött, eleget téve a város minden kérésének.

A polgármesternek az őrnagy és több honvédtiszt testvéri felkérésével megtámogatott javaslata túlságosan kedvemre való volt ahhoz, hogy készséggel el ne fogadjam, mert korántsem lehettem biztos abban, hogy Pesten nyomban oly önálló beosztást kaphatok, mint az ütegpáncsnokság.

A polgármester elbúcsúzott, s másnap reggelre magához invitált, mi, fiatalok pedig késő éjszakáig beszélgettünk a háborúról, a politikáról, a szerelemről és ezeregy más dologról, egyik pohárköszöntőt a másik után tartva, gondosan ügyelve rá, hogy egyetlen akkori érdemdús hazafi egészségéről se feledkezzünk meg. Egyébként nem maradtunk magunkra: a szálloda zsúfolásig megtelt, olyannyira, hogy minden lengyelre jutott vagy fél tucat „magyar barátom”. Ők aztán majd hogyan pecsenyébe fullasztották és borba fojtották lengyel cimboráikat. Itt kötöttem ismeretséget majdani bajtársaimmal, Tchorznicki, Idzikowski, Zarzycki, Rembowski ezredesekkel, Matczyński, Wieruski, Jagmin őrnagyokkal és másokkal.¹²

Német, magyar, lengyel, szlovák mondatok bábeli hangzavara uralkodott: az emigránsok, attól függően, ki honnan jött, angolul, franciául, olaszul stb. beszélgettek. Mindegyikük közül a legmulatságosabb egy bizonyos Szczepański nevű százados volt (nem tévesztendő össze a galíciai Kornel Szczepański tüzér századossal), ki a belga hadseregben szolgált.¹³ Annyit kóborolt a nagyvilágban, hogy minden nyelven beszélt, de mindegyiket annyira keverte, hogy képtelenség volt rájönni mondandójának értelmére. Ez aztán ezernyi mulatságos és vészesen komoly félreértés forrása volt. Főként akkor, amikor már állandóan a törzskarban szolgált. Előbb az ott mindig jobb ételért és italért vállalta a szolgálatot, később meg már azért, mert előjárói értékelték bátorságát és tényleges katonai képességeit. Nyelvi kogel-mógele volt az említett esten kirobbant veszekedésnek is a forrása. Az a mokány ilyvói legionárius, aki Tabaczyńskiból és belőlem Duklánál erőnek erejével kémet akart kreálni, alaposan felöntve a garatra beszédbe elegyedett Szczepańskival. A derék diák, kiről azonban társai azt tartották, hogy előbb tudna három pár csizmát megvarrni, mint három sort elolvasni, szerfelett elcsodálkozott Szczepański nyelvezetén, amelynek egynegyedét értette, há-

romnegyedét nem. Így aztán az illető alakot szerfelett gyanúsnak találta. Előbb csak morgott, aztán egyre hangosabban kiabált: „Kém! polgártársak! milyen nyelven beszél? félig németül, félig muszkául! Kétfelől fizetik! a menkő csapjon belém, ha nem igaz!” Furcsa dolog, de azok, akik mindenkire gyanakodnak, fabatkát sem érnek. Később tudomásomra jutott, hogy a bajszos mokány a gyávák gyávájának bizonyult, s egységében köznevetség tárgya volt.

Jó későn szelédünk szét. Másnap társaim elindultak Pestre, én meg reggel kilenc körül gróf Desseffy polgármesterhez mentem. Csak a beszélgetés során tudtam meg, hogy a kassai tüzérségi felszerelés hat darab háromfontos ágyúból állt, de se lövegtalp, se semmi nem volt hozzájuk. A várostól félórai járásra fekvő lőpormalomban, amit az osztrákok elhagytak, lőpor volt elég. Vasgolyókat a szepességi vashutákban lehetett önteni, ami pedig a többi felszerelést illeti, a városban előteremthető volt. Reggeli után a polgármesterrel együtt elmentünk a városházára, s a derék gróf látható elégedettséggel mutatta meg Kassa városának félelmetes tüzérségét. Lövegtalp és minden nélküli pusztá csövek voltak. Délután ellátogattam a lőpormalomba, amelyet kifogástalanul ellátottnak találtam. Meglátogattam a honvéd őrnagyot, hogy megbeszéljem vele, hány embert tudna a szerveződő zászlóaljából a rendelkezésemre bocsátani. Meglátogattam a város hivatali előkelőségeit, hogy meggyőződhessenem róla, milyen erőkre számíthatok a szervezés során, s elégedetten nyugtáztam, hogy sem a tehetségnek, sem a segítőkészségnek nincsenek híjával.

A negyedik nap megérkezett kinevezésem a tüzérségi főfelügyelőségtől, amelynek értelmében a kassai üteg parancsnoka lettem. Megerősítését a hadügyminisztérium részéről a szervezés befejezése utánra ígérték. Ezzel együtt felszólítottak, hogy amennyire lehet, igyekezzek, mert nagyon rövid időn belül hadba kell szállni. Kinevezésemmel párhuzamosan a polgári és katonai hatóságok is megkapták a szükséges minisztériális parancsokat. Ugyanezen a napon kiválogattam a 21. honvéd zászlóaljából százhusz nyalka és derék altisztet meg közkatonát, készségesnek mutatkoztak a tüzérségben szolgálni. Csak az volt a baj, hogy még egyikük se látott életében ágyút, mert az országnak ebbe a szegletébe sohasem szállásoltak be osztrák tüzérséget. Egyébként többségükben válogatott társaságnak bizonyultak: sok volt köztük az egyetemi hallgató és más értelmiségiféle, kiknek kiképzéséhez nem kell sok idő, főként, hogy mindnyájukat lelkes készség fűtötte. Mint jellemzőt meg kell említenem, hogy nem akadt egyetlen ember sem köztük, beleértve a parancsnokot is, ki már bajusszal dicsekedhetett volna.

Az akkoriban nagyon nem mondható városban egyszeriben lázas sürgés-forgás támadt. Az alvásnak és a gyors evésnek szentelt néhány órán kívül a szó szoros értelmében egy szabad percem nem volt. Az asztalosok és a kerékgyártók, a lakatosok és a kovácsok, a nyeregkészítők és a mesteremberek közül megannyian az én felügyeletem alatt dolgoztak. A szepességi vashuták megkapták a vasgolyók méreteit és vele a parancsot, mielőbb szállítsák őket. A megye lótenyésztőit felszólították, hogy szállítsanak lovakat, s pár napon belül nyolcvan darab mokány ló állott a tüzérségi istállóknban. Oly alacsony árat kértek értük, hogy csodálni lehetett a lókupeczek önzetlenségét. Némelyikük, többen is, egyáltalán nem akartak pénzt elfogadni az átadott lóért.

Ugyanez mondható el a tüzérség felállítását munkájukkal segítő kézművesekről. Csak a szegényebbek dolgoztak fizetségért, a többiek ingyen végezték a munkát. Akadtak olyan műhelyek, ahol fele bérért dolgoztak, függetlenül attól, hogy nemegyszer hajnalba nyúló kemény feladatnak kellett eleget tenni. Ugyanis egyre fenyegetőbb hi-

reket kaptunk. A magyar hadsereg vereséget szenvedett Schwechatnál, bevették Bécs-et, Dél-Magyarországon öldöklő küzdelem folyt a szlávok és a magyarok között, míg északon elkerülhetetlennek tetszett a császári csapatok támadása. Több sürgető parancsot kaptam Pestről, hogy induljak, mert az osztrákok máris átlépik a határt, és pár napon belül betörhetnek Kassára. Felső-Magyarországon szinte semmilyen reguláris magyar haderő nem tartózkodott: a honvéd zászlóaljok még csak alakulóban voltak, s jóllehet a nemzetőrség egységei rendszeresen gyakorlatoztak, de nagy hiányt szenvedtek fegyverben. Pedig eleinte csak az ő ellenállásukra lehetett számítani. A nemzetőrség hatalmas embertömeget jelentett ugyan, mert a nemzetet, mind a magyart, mind a szlovákot fűtötte a hazafiasság, de hogy e gyatrán felfegyverzett, szervezetlen tömegek mennyit érnek a reguláris haderők ellen, nehéz volt előre látni.

Mind kevesebb lengyel érkezett: az osztrákok ugyanis már nem adtak ki több útlevelet, a fináncok és a parasztonkéntesek pedig erősen őrizték a határt. Tudomást szerztünk Ilyvó bombázásáról, a főváros és a többi város nemzeti gárdáinak lefegyverzéséről.¹⁴ Ezek hallatán összeszorult az ember torka, jóllehet, tudta, hogy mindaz, ami bekövetkezett, elkerülhetetlen volt.

Három héttel azután, hogy Kassára érkeztem, első ízben vonulhattam ki egész üteggel. Az iparosok valóságos csodát műveltek. A lövegtalpak, a lőszeres taligák, a tartalék szekerek vasalásukat, farészeiket illetően egyaránt tökéletesek voltak, a há-mok se hagytak kívánnivalót maguk után, és lőszerben se mutatkozott hiány. Képzett emberekben annál inkább mutatkozott, mivel ily rövid idő alatt a legnagyobb jóakarattal se lehet tüzeréket s még kevésbé altiszteket teremteni. Tölteni, lőni, kicsit célozni, az első mozdulatok, ez volt minden, amit tudtak, de nem kételkedtem benne, hogy még néhány hét, s e kiváló embereket nyugodtan kiállíthatom az osztrákok ellen.

Gyönyörű őszi vasárnap volt, amikor Kassa városa első ízben szemlélte meg s ezáltal mondhatta magáénak az üteget, mert nemcsak a saját pénzén, de a maga kétkezi munkájával is állította azt fel. Nagy tömeg gyűlt össze a város főterén. Mint már említést tettem róla: ezen a vidéken sohasem állomásozott tüzérség, így a látványa az újdonság varázsával hatott a népes közönségre. Egyébként is a beavatatlanok számára ez volt a világ legregulárisabb csapata. Minden remekül festett: a néhány könnyebb alaki mozgást a tüzerújjoncok a legnagyobb pontossággal hajtották végre. A folytonos éljenek elnyomták a parancsszavakat, merthogy a kassaiak büszkék voltak erejükre, és azt gondolták, hogy városuk most már a pokloknak is ellenáll.

Ezen az estén érkezett meg Kassára Pulszky ezredes, Radetzky itáliai hadseregének kiváló tisztje.¹⁵ Őt bízták meg Felső-Magyarország összes fegyveres erőinek főparancsnokságával. Vele jött a rendkívül bátor és energikus ember hírében álló Farkassányi úr,¹⁶ a kormány teljhatalommal felruházott megbízottja is. Számtalan anekdota keringett róla, megvilágítva azon emberek jellemét, kik akkoriban a magyarországi mozgalmak élén állottak. Egy idegen ügynökök és a saját pópája által felbujtott Ung megyei ruszin egyházközség megtagadta az adófizetést, az újoncállítást, a magyar hivatali előljárókat pedig elkergette. A templomot felfegyverzett parasztok százai vették körbe. Farkassányi a lázadás helyszínétől pár órányira tartózkodott. Testi fogyatékosága ellenére (egyik lábára bicegett) bricskába szállt, maga mellé ültette a titkárát, a kocsis mellé a bakra pedig a skarlátvörös színt öltött hóhért, mellettük pedig egy-egy lovas hajdú baktatott. Amikor a templom elé kanyarodtak, a tömeg, élén a pópával, megindult felé, de látván a kormánybiztos társaságában érkező hóhért, s tudván, hogy, lévén ostromállapot, micsoda szörnyű büntetéssel sújtják a lázadókat, a pópa arcából

kiszökött a vér, megtántorodott, és egy szót se tudott kinyögni. A kormánybiztos intett a hajdúknak, akik egy pillanat alatt a bricskához kötözték a pópát, a bírót és néhány tekintélyesebb öreget. A megszeppent tömegre ráparancsolt, hogy másnap délig a szálláshelyen legyen a kivetett adó és az általuk kiállítandó számú újonc, ellenkező esetben a letartóztatottakat felakasztatja, az egyházközséget pedig felperzseli. E rövid beszéd után a túszokat magával vive elvonult. Másnapra a kormánybiztos parancsát pontról pontra teljesítették, aki a túszokat szabadon bocsátotta.

Rögtön azután, hogy Pulszky ezredes, Felső-Magyarország katonai parancsnoka megérkezett, jelentkeztem nála, és jelentést tettem neki az üteg állapotáról és tevékenységemről. A parancsnok elégedetten olvasta és hallgatta tájékoztatómat. Bizalma megtisztelő jelének vehettem azt, hogy velem, a még tejfelesszájú tiszttel leplezetlen őszinteséggel beszél. Igaz, amit mondott, egyáltalán nem volt vigasztaló. Az osztrákok, gróf Schlik tábornagy parancsnoksága alatt, befejezték négyezer-ötszáz főből és tízenyolc ágyúból álló erejük összevonását Dukla térségében,¹⁷ s várható volt, hogy pár napon belül átlépik a határt. Ez ellen a voltaképpen kicsi, de reguláris és jól kiképzett erő ellen jószerével csak az én ütegemet és két frissen alakított honvéd századot lehetett bevetni.¹⁸

Egy hatfontos üteg útban volt Pestről Kassára, és a Szepességben is szerveződött egy fél üteg. A nemzetőri csapatok kiképzetlenek és csaknem fegyvertelenek voltak, így erőnk zömét a népfelkelők alkották. Mi, fiatal tisztek, de főleg a polgári hivatalnokok, erősen bíztunk a népfelkelőkben. Pulszky ezredes más véleményen volt, mert az idősebb és harcban edzett katona tudta, hogy nyílt téren még egy kis létszámú reguláris sereggel szemben is képtelen megállni a helyét.

Másnap éppen Desseffy grófnál ebédeltünk, amikor egy futár lépett be, és átnyújtotta az éppen Bártfán tartózkodó kormánybiztos sürgönyét, amelynek tartalmáról azon nyomban tudomást szerezhettünk. A kormánybiztos azt írta, hogy az osztrákok előkészületeket tesznek a határ átlépésére, s az ellenséges előőrsők már a határ menti magyar önkéntes lovasokkal csatáznak. Az ebéd, jóllehet *Éljen a magyar!* kiáltással, de hamarabb fejeződött be. Azon nyomban küldöncök nyargaltak szét a vidék városaiba és falvaiba, hogy a már korábban felkészített nemzetőrök és népfelkelők induljanak Eperjesre, ahol, mint elsőtől kijelölt helyen, össze kellett volna vonni az erőiket.

A parancsnok már este elutazott a törzsével. Az egy zászlóaljából és egy század lovas nemzetőrből és az én ütegeből álló kassai haderő másnap hajnalban indult útnak. A szakadó hideg eső és a korai időpont ellenére a kassaiak hatalmas tömegei verődtek össze. De a pillanat komolysága eleve meghatározta a nép hangulatát. Az asszonyok sírtak, mert más látni, ha az apa, fivér, férj véres táncba megy, és más a nemzetőrség ártatlan szemlélésében gyönyörködni, amely rendszerint vidám poharazgatással ért véget.

A Kassa–Eperjes közötti országút Magyarország legjobb útvonalai közé tartozik, jóllehet nem lehet összevetni Franciaország vagy Németország útjaival. Bőrig ázva érkezünk meg az első állomásunkra. Egy hatalmas vendégfogadóban kvártélyozták be az ütegemet, ahol nemcsak embereimnek jutott szálláshely, hanem a lovainknak is: így mindegyikünk egyazon fedél alá került. Noha engem egy közeli udvarházban helyeztek el, úgy döntöttem, hogy a tüzeimmel maradok, mert a csatatérre készülve sokkal jobb az, ha a tisztek állandóan egyseégeikkel időznek, feleslegesen nem hagyják őket magukra, s életüket beosztottaik életéhez igazítják. Nemcsak azért, mert így a katonák kénytelen-kelletlen jobban ügyelnek a rendre, hanem azért is, mert tapasz-

talva tisztjeik állandó gondoskodó figyelmét, irántuk bizalommal viseltetnek, hozzájuk ragaszkodnak, s ez életüket, fáradaimaikat és inségeiket kölcsönösen elviselhetőbbé teszi. Ezen persze nem a rossz értelemben vett családiasságot értem, amelynek a lengyel és más csapatokban sajnos egyaránt szemtanúja voltam, ahol a tiszt együtt mulatott és kártyázott katonáival. Az ilyen tekintélyét vesztett tisztet természetesen azonnal el kell távolítani a hadseregből. Inkább arra gondolok, hogy a tiszt és a katona között a báty és az öcs közötti kapcsolatnak kell uralkodnia. – A franciák mindig a ló egyik oldaláról a másikra estek. A császárság alatt a sarzsik szinte áthághatatlan akadályokat képeztek a katonák között, s a magasabb és alacsonyabb rangúak közötti érintkezést majdhogynem lehetetlenné tették. Ezzel magyarázható a beosztottak körében tapasztalható rossz hangulat, amely nemegyszer torkollott gyűlölködésbe, mint ezt a legutóbbi háború mutatta.¹⁹ A császárság bukása után a franciák az ellenkező végletbe estek: a tisztek poharazgatva komáztak katonáikkal, ez aztán gyakran oda vezetett, hogy a beosztottak semmibe vették a feletteseiket. A németek nem értették, hogy a francia foglyok miért viseltetnek akkora gyűlölettel tisztjeik iránt.

A magyarok új hadsereget szerveztek, de osztrák szisztéma szerint, amely az államot alkotó különböző néptörzsek civilizációs szintjét illetően jól alkalmazható. Azokat a katonai formákat, amelyek között az osztrák hadseregben nevelkedtünk, pontosan megőrizték, s csak ez tette lehetővé egy jól fegyelmezett had rövid idő alatti felállítását, amely a legrégebbi hadseregek ellen is győztesen vette fel a harcot. A magyar nemzetet és hadsereget fűtő hazafiság kétségtelenül nagyban hozzájárult a harctéri sikerekhez. De fegyelem nélkül a hazafias erőfeszítés és áldozatkészség semmibe veszett volna.

Eperjesen, ahová másnap érkezünk meg, látogatást tettem a tiszteletre méltó Burchard familiánál. Azon az estén én voltam az egyetlen lengyel abban a házban, ahol néhány hónap óta oly szép számmal fordultak meg honfitársaim.

Eperjes és környékének nemzetőrségével megerősödve vonultunk tovább Galícia határa felé, de a Bártfán kapott újabb hírek arra mutattak, hogy még korántsem volt akkora a veszedelem. Az osztrák felderítő előőrsök ugyan változatlanul a határon cirkáltak, de ebből még nem következett az, hogy az osztrákok máris támadnak. Erőik ugyanis elégtelenek voltak egy nagyobb hadművelethez, ráadásul sejteni lehetett, hogy e hadműveletet egyszerre indítják el Bécsből Pest és Galiciából Kassa ellen.

Menet közben is minden pillanatot kihasználtam fiatal tüzérem kiképzésére. Bártfán pár napra megállapodván, gyakorlóteret rendeztem be tüzéremnek, ahol lóni tanítottam őket. Azelőtt egyikőjük se hallott soha ágyúörgést, de oly hidegvérrel és jókedvvel kezelték a lövegeket, hogy önkéntelenül az osztrák hadseregben tartott lögyakorlatokra gondoltam, s a találati arányt illetően csekély különbséget láttam a régi osztrák és az általam felállított üteg között az előbbi javára.

Pulszky ezredes visszatérván a határon végrehajtott gyors kémszemléből, úgy döntött, hogy megerősíti a határ őrizetére kirendelt csapatot, és meghagyta nekem, hogy két ágyúval és az egész nemzetőri lovassággal (százhusz ember) csatlakozzam a határ menti önkéntes lovassághoz. A parancsnokságot Bideskuty nemzetőri őrnagy, egy tiszteletre méltó, de már korántsem fiatal nemes vette át,²⁰ aki nemcsak jelentős vagyonát, hanem három egészséges fiát s végül magamagát is a haza szolgálatába állította. – Az illető soha hadseregben nem szolgált, de rendkívüli tetterő, energia, bátorság és áldozatkészség jellemezte. Csapatában mintaszerű rendet és fegyelmet tartott: ami pedig a szolgálati tudásából hiányzott, azt pótolta a hadsegéde szerepében fellépő intézője, egy vén kiszolgált, borissza huszár őrmester, ki tiszta fejfelbecsülhetetlenül jó

katonának bizonyult, de ittasan se feledkezett meg a kötelességéről. Az első pillanatban összebarátkoztam a nemzetőri őrnaggyal, és mind az ideig, amíg együtt szolgáltunk, a legjobb bajtársak voltunk. Az őrmester megcsodálta az útegebemben uralkodó rendet, és bizalmasan megemlítette az őrnagynak, hogy nagy ember kell legyen, s valahányszor elhaladt mellettem, felemelte hatalmas kulacsát (a magyarok fából készített flaskáját), amit utazáskor és háborúban egyaránt vállukon átvette hordanak, mint például táborkari tisztok a távcsövet), és harsány hangon elkiáltotta magát: *Éljen a lengyel!* Ezt követően pedig torkát locsolgatva bizonygatta nemzetőreinek, mi a különbség a reguláris hadsereg és az olyan csürhe között, mint ők, akik nem ismerik meg mindaddig az igazi regulát, míg a kormány le nem mond arról a rendelkezéséről, amelyben megtiltotta a botbűntetést. A döntő többségükben módosabb honpolgár nemzetőrök nevettek a vén kőficon, de értékes tulajdonságai miatt szerették és tisztelték őt, s szívesen végrehajtották parancsait.

Hadiszállásunkat ugyanabban a kocsmában rendeztük be, ahol először ért magyar földet a lábam. A derék zsidó ember rögtön felismerte bennem azt az ifjurat, kívül olyan hosszan elbeszélgetett. Örömeiben nyoma sem volt a színlelésnek: még bor is jobb került az asztalra a szokásosnál, s rövid idő múlva már a falu tulajdonosának gazdagon terített asztalánál ebédeltünk, ki zsúfolásig telt szekéren szállított magához. Többször meggyőződhettem arról, hogy ami az evést és az ivást illeti, legjobb dolog nemzetőrökkel és népfelkelőkkel hadba vonulni, mert ők egyetlen előírást se tartanak annyira be, mint azt, hogy a katonát háborúban étellel-itallal kifogástalan bőségben kell tartani. A kocsmáros már elvesztette a jövőbe vetett korábbi határtalan bizodalmát, szép lányait és gyermekeit fölküldte a hegyekbe, az országúttól messze félreeső helyre. Csak a feleségét, nőrokonát és két legényét tartotta meg maga mellett. Ezen asszonyokat nem kellett féltetnie, mert szépségüket illetően bizonyára még horvát katona se akadt volna az osztrák hadseregben, ki a kocsmároszt féltékennyé tette volna rájuk. Nem tudta, mihez kezdjen, ha bejönnek az osztrákok: meneküljön vagy maradjon. Azt tanácsoltam neki, hogy maradjon: hallgatott rám, és aztán véletlenül megtudtam, hogy jól járt, mivel kocsmájával, melyben egy esztendő során ezer és ezer magyar, osztrák és muszka fordult meg, kisebb vagyontra tett szert.

Másnap összevontam csapataimat, s ez azt jelenti, hogy háromszáz lovassal és két ágyúval átléptem a határt. Az osztrák előőrsök sietve visszahúzódtak Dukla felé. Főhadiszállásomat a fináncok által kiürített vámházba tettük át, ahol néhány héttel azelőtt a vízumomat láttamozták. Ez volt az egyetlen éj, amit az egész magyarországi hadjárat folyamán lengyel földön töltöttem, de isten a tanúm, nem gondoltam, hogy az egyetlen lesz. Előőrseinket már hajnalban visszanyomta hozzánk az ellenség. Állást foglaltunk a vámház mellett, és több ágyúlövést leadtunk a közeledő osztrákokra, majd a határon át visszahúzódtunk a már jól ismert kocsmához. Ez volt az összes ágyúlövés, amit lengyel földön adtam le az ellenségre.

Az osztrákok ekkor még nem lépték át mögöttünk a határt: a nap nyugalomban telt el, de este számtalan tábornút lobbant fel az ellenséges oldalon, s a fényük sokaságából arra lehetett következtetni, hogy gróf Schlik altábornagy már összes erőit a határ mentén koncentrált, és rövidesen megkezdte támadó hadműveletét. Miután futárt küldtem Bártfára, az éjszaka folyamán megkezdték a visszavonulást. Nemcsak azért, mert csekély erőnkkel lehetetlenség lett volna hatásosan ellenállni, hanem azért, mert a Bártfáig többmértőldes térségben nem állt egyetlen csapat sem, amely a segítségünkre siethetett volna. Az osztrákok lovasságuk egy határozottabb mozdulatá-

val könnyen szétszórhattak volna bennünket, és ezáltal ágyúink is a kezükre juthattak volna.

Legalábbis ez volt a vén strázsamester véleménye, aki hallgatóságától mit sem zavartatva nagy hangon kijelentette, hogy volna csak húsz huszár a keze alatt, nem tartana semmitől. De ezzel a pecsenyesütő csürhével, mint ami a nemzetőrség, csak korozni lehet, nem háborúzni. „Meglátják az urak – mondta, amikor az őrnaggyal tanácskoztunk –, három ágyúlovás, és mintha a föld nyelt volna el mindenkit. Fogadjunk, hogy akinek legelőbb száll inába a bátorsága, fogja majd a kocsmában a legnagyobb hőst játszani.” A vén huszárnak igaza volt, mert ugyan még meg sem ütköztünk, már az éjszaka folyamán elpárolgott egy csomó ember.

Az ellenség egykettőre a nyomunkban volt, mert utóvédünk már hajnalban összecsapott az elővédjével. Bártfán csak háromezer nemzetőrt és népfelkelőt találtunk. A nép körében nagy volt a riadalom, de a fegyveres erő nem veszítette el a bátorságát, olyannyira, hogy amikor a parancsnokok jelentéseinkből arról szereztek tudomást, hogy az ellenség ereje nem haladja meg az ötezer embert, azonnal meg akartak vele ütközni, nevetségesnek tartva, hogy háromezer magyar meghátrál háromezer német elől.

Miután az osztrákok a közelünkbe értek, parancsot kaptunk a visszavonulásra, mire aztán egynémely egységben veszedelmes morgás támadt Pulszky ellen, kinek személyisége teljes tekintélyével kellett fellépnie ahhoz, hogy a fegyelmet megőrizze. Kiűrtettük Bártfát, rémületben hagyva a várost. Lakói közül sokan velünk tartottak, együtt bizonygatva a népfelkelőkkel, hogy árulás ekkora erővel maroknyi sváb elől meghátrálni. Egynémely politikus egyenesen azon véleményének adott hangot, hogy a haza megmentése érdekében legjobb volna a főparancsnokot, a honvéd őrnagyot és azt a taknyos ütegpáncsnokot felakasztani. Elvászthatatlan barátom, a vén strázsamester intézőostorával iszonyút húzott egy nagy pocakú táblabíróra, aki a lehangosabban orditozott.

Pulszky ezredes csak a Kassától másfél mérföldre fekvő Budamérnél, egy jól védhető hegyes-völgyes helyen akart döntő csatát vívni. Ezért állította meg ott a Pestről érkezett hatfontos üteget és az ott gyülekező erők nagyobb részét, meghagyva, hogy amennyire tudják, erődítsék meg a kijelölt védelmi pontokat. Ez mind rendben lett volna. A baj csak az volt, hogy kihasználatlanul hagyta azt a tíz napot, ameddig a visszavonulás Bártfától Kassáig tartott.²¹ Nem zavarta állandó csipkedésével az ellenséget, amely gyenge erejének tudatában szükségszerűen rendkívül óvatosan haladt előre. Ily módon nemcsak az osztrákok előrenyomulását lehetett volna lassítani, hanem általa a mi csapataink is némi haditapasztalatra tehettek volna szert, és így talán nem futnak szét az első ágyúszóra. Eperjesen keresztül vonultunk vissza, ahol talákoztam egy már fegyveres, de rosszul szervezett s a szükséges egyenruházatot nélkülöző csapattal, amelynek Rembowski őrnagy volt a parancsnoka. Végre tábort vertünk Budamérnél, ahol seregünk két honvédszázadból, háromszáz lengyelből, két ágyúütegből és hozzávetőleg tízezer nemzetőrből és népfelkelőből állott.

A budaméri tábor látványosságának érdekes volt. A jobb szárnyon, ott, ahol az ellenség támadásának legkevésbé voltunk kitéve, álltak a falusi népfelkelők. A szlovák és a magyar önkéntesek között akkor is könnyen felfedezhető volt a különbség, ha nem hallottuk, milyen nyelven beszélnek. A magyarok külsőre tápláltabbak, izmosabbak voltak, fegyverzetük és ruházatuk is jobbnak mutatkozott, szalonnában, borban és dohányban nem szenvedtek hiányt, harciasabban festettek, és áthatotta őket az el-

lenség gyűlölete. A szlovákok véznábbaknak látszottak, s ellátásuk is szerényebbnek bizonyult, de magyar hazájukhoz szenvedélyesen és őszintén ragaszkodtak, s ugyanolyan áldozatkészség fűtötte őket, mint a magyarokat.

A centrumban néhány nemzetőr zászlóalj és egy ágyúüteg állott. Felső-Magyarország polgárai odaadással vonultak hadba, noha nehezükre esett feleségüktől és gyermekeiktől megválni, mivel a nemegyszer szükségben hagyott családot állandó rettegés emésztette, hogy egyetlen támaszát elveszítheti. A zászlóaljak az első nézésre jól festettek, noha avatott katona könnyen észrevette fegyverzetük és kiképzettségük gyatraságát. Azokat, akik Magyarország szabadságának szolgálatába álltak, nagy harci kedv fűtötte, de mint az ilyen mobil gárdák esetében mindig, a lélek erős volt, a test törékeny. Kétségtelen, hogy a balszárny mutatkozott legellenállóbbnak, ahol a magyar népfelkelő csapatokon kívül a gyakorta emlegetett két honvédszázad s néhány száz derék, de gyatra fegyverrel ellátott, hiányosan kiképzett és szervezett lengyel fiatal foglalt állást. A balszárny volt a legfontosabb, mert az védelmezte a kassai utat, s áttörése esetén megfosztották volna a hadtest maradék részét a visszavonulás lehetőségétől. A táborban számos ismerőssel találkoztam, többek között Szczepański századossal, aki a tábor erődítését irányította, s a rábízott feladatnak megfelelőképpen eleget tett. A szerencsétlen flótásnak csak az volt a baja, hogy az általa fecsegett hat nyelvhez ezúttal már magyar szavak garmadáját keverte, így aztán Bábelének tornya egyre mutatósabb lett.

Már nem egy csata előtti éjszakát töltöttem vidám beszélgetéssel, lakomázva, énekelve és zeneszó mellett, de erre – a tíz-egynéhány idősebb tisztén kívül – sokunk számára első csatát megelőző éjszakára egyáltalán nem úgy emlékszem, mintha vidám lett volna. Lehet, hogy az időjárás volt az oka, mert fagyos szél fúj, s havas eső sepert végig a táboron. Mindazonáltal mindenki ünnepélyesnek érezte e pillanatot, amikor illett lelkiismeret-vizsgálatot tartani, mivel nem egy életerős embert csak pár óra választotta el a rideg sírgödöről, amelyet majd szomorú bajtársai ásnak meg neki. A legnagyobb vígság a honvédek és a lengyelek körében uralkodott. Élelemben egyébként nem szenvedtünk hiányt. Bornak és pálinkának bővíben voltunk. A magyarok könnyebben hozzászórtak a táborélethez, mint a többi népek. Szempillantás alatt hajlékot állítanak, a konyhában nem válogatósak, könnyen megvannak leves nélkül. Egy darab nyárson süített szalonna, zsírjával megcsorgatott kenyér, egy pohár szilvapálinka vagy bor huszonnégy órára elüti éhségüket.

Nem akarom itt leírni katonai szemmel a magyar háború történetét, mivel ezt már előttem sokan megtették. Mi több, német nyelven én is, közvetlenül a hadjárat befejezése után, s a cikksorozat különben sem az a hely, így csak személyes benyomásaimról és emlékeimről számolok be.

Reggel az ellenséges lovasság visszanyomta elővédünket, amely Budamérre húzódtott. E falu annak a hegynek a lábánál feküdt, amelyen a táborunk állott. A faluban lábát megvető nemzetőrcsapat sikeresen háritotta az első ellenséges rohamot, de röviddel ezután visszahúzódott a táborunkba. Csapataink harckészen várták az ellenség támadását. Az első ízben puskaport szagoló katona számára ezek a legünnepélyesebb pillanatok, s annak akinek helyén a szíve, furcsa gondolatok cikáznak az agyában. A későbbiek során nem egy oly nagy csatának voltam a tanúja, amelyhez képest a budaméri ütközet gyerekjátéknak tetszett, de egy sem töltött el akkora izgalommal, kétséggel, mint ez az első. De nem foglalkozhattam túl sokat magammal. Az ellenség eleinte balszárnyunk ellen vetette be főerőit, hogy azt elűzze Kassától. De mint említet-

tem, e ponton voltunk a legbiztosabbak: az ütegetől balra fekvő kiserdőt megszálló lengyelek derekasan tartották magukat a tapasztalt katonákkal feltöltött, túlerőben lévő hadoszlopokkal szemben, s rendre visszaverték meg-megújuló rohamait. A honvédek alkották a balszárny tartalékát és ütegem fedezetét. A fiatal tüzekek derekasan állták a tizenkét fontos osztrák üteg tüzét, amely szerencsére rosszul lőtt. Több mint egy órája tartott a tüzéségi párbaj, amikor két körülmény arra késztetett, hogy azonnal visszavonuljak. A jobbszárny falusi népfelkelői nem sokáig állták az osztrák tüzéség golyózáporát: tíz-egynéhány lövés után a sorok meginogtak, egymásba gabalyodtak, s végül fegyvert, élelmet elhányva menekülésbe kezdtek. Futásuk térségét a legkülönfélébb eldobált fegyverek, kenyeres tarisznyák, boros és szilvapálinkás kulacsok tarkították. A sívító golyók és pukkanó gránátok szárnyakat adtak a menekülőeknek, akiket tisztjeik hiábavalóan igyekezettel próbáltak feltartóztatni. A rémület csakhamar a centrumot és a balszárnyat alkotó nemzetőrökre is átragadt, úgyhogy kevéssel ezután a honvédeken és a lengyeleken kívül már senki sem tanúsított ellenállást... A visszavonulást mi fedeztük, s az osztrákok egész tüzéségüket, azaz mind a tizennyolc ágyút ellenünk fordították, s még egy osztály vadásszal is oldalba támadtak. Annak ellenére, hogy két ágyúmat leszereltek, egy lóporos taligám a levegőbe röpült, több sebesültem és halottam volt, példás rendben sikerült ütegetem a tűzből kivonnom, s még csak egy holttestet se hagytam hátra az ellenségnek. Mindazonáltal, amikor a fedezetemül szolgáló gyalogság a menekülés útját jelentő erdőbe vetette magát, lovamat ügetésre fogva vonultam Kassa felé, mert a lemaradás azzal fenyegetett volna, hogy menthetetlenül az ellenséges lovasság fogságába esem. A visszavonulás során egy osztrák vadász golyója csak nem került el, és halálos sebet ejtett a lovamon. Időm se maradt rá, hogy felkapaszkodjam valamelyik ágyúra. Odakiáltottam embereimnek, hogy ne álljanak meg, hanem meneküljenek, mert nem akartam, hogy egy befogott ló kidőlésével a hozzá tartozó ágyút is elveszítsük.

Végül úgy jutottam be Kassára, hogy egy derék magyar nemes, akinek parasztjai szétfutottak, tanúja volt balesetemnek, és lovára emelt. A városban, amely tele volt a vereség méreteit rémhíreikkel felnagyító menekültekkel, leírhatatlan riadalom lett úrrá. A város előtt úgy-ahogy elrendeztem az üteget, és jó képet vágva vonultam be, nem azért persze, hogy megálljak, hanem hogy rajta keresztül vonuljak tovább vissza. Valóban, nem volt vesztegetni való időm, csak a városvegi kocsmában engedélyeztem tíz perc pihenőt és egy-egy pohár pálinkát a tüzeimnek, aztán máris a lovak közé csaptunk, mert az ellenség már bevonulóban volt, s a menekülő nemzetőrök és népfelkelők közül hús ember se lehetett összeszedni az ágyúk fedezésére.

Később szemére vetették Pulszky ezredesnek, a főparancsnoknak, hogy hibás rendelkezéseket adott ki, a népfelkelőknek pedig, hogy gyáván viselkedtek. Egyik vád se állja meg a helyét. Ha a parancsnoknak tizenkétezer főnyi szedett-vedett népség helyett csak feleannyi képzett katonája lett volna, biztos a győzelem.

Ugyanazok az önkéntesek, akik Kassánál nyájként futottak vissza, pár hónap múlva, a honvéd zászlóalj katonáiként, a földkereség egyik legjobb hadseregét alkották.

Én akkor már egy csöppet se bíztam a népfelkelőkben. Az ezekből álló fegyveres csapat ugyan esetenként végrehajthat egy-egy sikeres rajtaütést, mint ahogy a magyar szabadságharcból is nem egy példa hozható fel rá, de ha nem áll mögötte reguláris hadsereg, többet árthat a saját hazájának, mint az ellenségnek.

Spanyolországot I. Napóleon alatt nem a gerillák védelmezték meg. Spanyolország

a háború során mindvégig rendelkezett saját törvényes kormányával és a franciánál létszámát tekintve nem gyengébb reguláris hadsereggel. És az angol segélyhadról sem feledkezhetünk meg, amely negyvenezer főt számlált, háta mögött a legyőzhetetlen flottával és a kimeríthetetlen pénzforrásaival. Ez sem segített volna, ha nincs a francia nagy hadsereget megsemmisítő moszkvai katasztrófa, ha nincs a nagy koalíció. Aki azt hirdeti, hogy Spanyolországot a gerillák mentették meg, és velük példálózik, az vagy sohasem tanulmányozta, vagy tudatosan kiforgatja a történelmet.

Gyerekes fantáziára vall, ha valaki a cserkeszek vagy a montenegróiak vagy más hegyi patrióták harcával méri azt az ellenállást, amelyet a lengyeleknek elnyomóikkal szemben kellene tanúsítaniuk.

Azok a kis népek, amelyek fiai már gyermekkorukban összenőnek a fegyverrel, s nem rendelkeznek oly, szokásaikból eredő szükségletekkel, se városokkal, se falvakkal, mint mi, nehezen igazthatók le, s erőszakos meghódításuk többbe kerül, mint amennyi hasznot jelenthet. Sem a cserkeszeknek a muszkákkal, sem a montenegróiaknak a törökökkel, sem a bosnyákoknak az osztrákokkal szembeni ellenállása nem jelent bizonyítékot arra, hogy e nagy államok gyengék, vagy hogy e kis nemzetek erősek és páratlanul vitézek. Ezek csak azoknak a körülményeknek következményei, amelyek velünk és más európai nemzetekkel szemben alkalmazhatatlanok.

Jegyzetek

1. Castiglione Heinrich tábornok, a krakkói osztrák helyőrség parancsnoka 1848. április 26-án összecsapott a városi nemzetőrséggel, és ágyúval lövette a várost, kikényszerítve így a lengyel emigránsok átmeneti távozását.

2. Teofil Łapiński feltehetően Tarnówba vagy Újszandecbe „lovagolt be”, a konföderatknak hívott négyoszloptú csapatában, amelyet a nemzeti gárdisták viseltek. A bari konföderáció idején terjedt el. L. a 4. jegyzet.

3. Józef Tabaczyński 1848 decemberében az Aradnál szerveződő 1. lengyel lovasosztályban hadnagy, majd 1849 májusától főhadnagy az 1. lengyel dzsídásrezdben. A törökországi emigrációban mohamedán hitre tér, és belép a török hadseregbe.

4. A bari konföderáció híveiről van szó. 1768. február 19-én a II. Katalin cárnő beavatkozási politikájával és az orosz hadsereg jelenlétével elégedetlen nemesek Barban szövetségre léptek egymással, s háborút indítottak azért, hogy az országból kiűzzék a cári csapatokat. A konzervatív társadalmi és politikai mozgalom másik célja az volt, hogy a cárnő által támogatott Szaniszló Ágost királyt megakadályozzák a mégoly szerény gazdasági és társadalmi re-

formok bevezetésében is. A konföderánsok gyakran menekültek magyar területre – már azon a jogon is, hogy az 1412-ben elzálogosított szepességi városok lengyel joghatóság alá tartoztak. A konföderáció 1772 nyarán döntő vereséget szenvedett, s ennek Lengyelország első felosztása lett a következménye.

5. Az 1830/31-es szabadságharc és az 1846-os tragikus krakkói és galíciai felkelés menekültjeiről van szó.

6. Bécszet a honvédsereg schwechati vereségét követő napon, 1848. október 31-én vette be a Windisch-Grätz vezette osztrák főhadssereg.

7. Bem ellen, aki azzal az indokkal óvta Kosuthot egy önálló lengyel légió felállításától, hogy az kiváltója lehet az orosz intervenciónak, a Pesten gyülekező s Józef Wysocki parancsnoksága alatt légiót szervező lengyel ifjú demokraták egyike, Ksawery Kołodziejcki 1848. november 9-én sikertelen merényletet kísérelt meg. A bíróság a rokonszenves ifjút a közvélemény nyomására végül csak egyévi börtönre ítélte. Ezt követően a *Közlöny* hasábjain a fiatalok az arisztokraták ügynökének, hazaárulónak nevezték Bemet, aki válaszul a fiatalok, a Lengyel Demokrata Társaság veze-

tőt titulálta a cár, a pánszlávizmus fizetett ágenseinek, mi több, kommunistáknak. Kosuth ezután döntött úgy, hogy Bemet a szétvert, Erdélyből csaknem teljesen kiszorított hadtest élére állítja, s a légió megszervezett két századát Pesttől messze, az aradi ostromsereg erősítésére küldi.

8. A Burchard család története az 1570-es évekre nyúlik vissza, amikor az eredetileg Sáros megyei Bélaváry család egyik tagja, János kénytelen volt külföldre menekülni. A livóniai Ravelnen telepedett le, s felvette a Burchard nevet, de később családja eredeti nevét és címerét is használta. A család a későbbiekben raveli és rigai ágra szakadt. A XVIII. században a család egyik ágát Lengyelországban, Lublinban találjuk. A Łapiński által megismert eperjesi család feje, Burchard-Bélaváry János Lublinban született 1795-ben. Apja kapitányként küzdötte végig az 1794-es Kościuszko-szabadságharcot. *Burchard-Bélaváry János* 1825-ben feleségével, Wiemuth Katalinnal és a még csecsemő Juliannal visszatelepedett az ősei városának tekintett Eperjesre, ahol mint lengyel családot tartották őket számon. A borkereskedéssel és pezsgőgyártással foglalkozó családfőt 1849 telén és a szabadságharc leverését követően bebörtönözték az osztrák hatóságok. 1883-ban Bécsben halt meg. (*Turul*. A magyar Történelmi Társulat, a MOL és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye, 1894. 34–38.)

9. *Burchard Julian (Gyula)* (1825–1917): a Wysocki-zászlóaljban szolgált. 1849 májusában léptetik elő honvéd hadnaggyá, s nevezik ki Dembiński mellé futártisztá. Később mint főhadnagy, majd százados Wysocki tábornok segéd tisztje. A törökországi emigráció után végleg Franciaországban telepedik le. – *Burchard Gustaw (Gusztáv)* (1829–1903): a Władysław Poniński kapitány által Aradnál szervezett lovasosztályban közlegény. Legendás bátorsága révén érdemelte ki a főhadnagyi rangot és a III. osztályú katonai rendjelet. Ő is emigrációba vonult, de 1867 után hazatelepedett szülővárosába. (Jules-Conrad Burchard Bélaváry: *CHEZ LES TURCS. LES ÉMIGRÉS HONGROIS ET POLONAIS*. Nancy, 1908. 5–10.; *OL H2 OHB 4262:1849.*; *Közlöny*, 1849. máj. 19.; Wysocki tábornok emlékirata. *EGYÜTT A SZABADSÁGÉRT*, 1848–1849. Bp., 1993. 122.)

10. Kassán a 20. honvéd zászlóalj szerveződött, s ennek a parancsnoka Bányafy Ká-

roly őrnagy volt. (Karsa Ferenc: *SZABADSÁGHARCOS NAPLÓ*. Bp., 1993. 24.; Bona Gábor: *TÁBORNOKOK ÉS TÖRZSTISZTEK A SZABADSÁGHARCBAN 1848–49-ben*. Bp., 1987. 101.)

11. *Desseuffy Ferenc gróf* (1798–1868); 1848-ban Kassa város polgármestere.

12. A felsoroltak nem mindegyike tartózkodott vagy fordult meg Łapińskivel egy időben Kassán. – *Zarzycki, Dionizy* (1821–?): 1848 decemberében honvéd százados, Bem segéd tisztje. Az erdélyi lengyel légió egyik szervezője. Csak a törökországi emigrációban kap ezredesi rangot. 1861-ben Oszman bej néven a török hadsereg ezredese. – *Rembowski, Ludwik Henryk* (1820–?): 1848 novemberétől őrnagyként önálló lengyel vadászcsapatot szervez. 1849. január derekán Klapka Munkácsra küldi egy lengyel dandár szervezése céljából. Mészáros Lázár hadügyminiszter márciusban anyagi visszaélés és fegyelmezetlenség miatt felmenti állásából, s csapatát beolvasztja a lengyel légióba. – *Tchorznicki, Władysław* (1794?–1862): a sambori nemzeti gárda hatvan emberével 1848 novemberében érkezik Magyarországra. December 11-én nyolcvannégy gyalogosan harcolt ulánusával megmenti a Kassánál szétvert északi hadsereg ágyúütegeit. 1849 februárjától alezredesi rangban a 2. lengyel dzsídázsezred szervezője, nyáron a közép-tiszai hadsereg lovasságának parancsnoka ezredesi rangban. Kossuth III. osztályú érdemjellel tünteti ki. – *Idzikowski, Tadeusz* (XVIII. század vége – 1858 után): mint az 1831-es szabadságharc tisztje az emigrációban éveken át a belga hadsereg főinstruktora. Magyarországon honvéd őrnagyi rangban előbb a felső-tiszai hadtest egyik dandárának parancsnoka, majd 1849 tavaszán a 2. lengyel zászlóalj szervezője. Később, mint alezredes, dandárparancsnok a IX. hadtestben. – *Matczyński, Konstanty* (1815–1898): 1848 novemberében a lembergi nemzeti gárda százötven emberével érkezik Magyarországra. A november végén Aradhoz rendelt Wysocki-zászlóalj 1. századának parancsnoka. Hagyományos katonai szigor miatt leváltják, de 1849 májusától mint őrnagy ismét a lengyel légióban szolgált. – *Więruski, Antoni* (1804–1868): 1848 decemberében a Wysocki-zászlóalj 5. századának parancsnoka. 1849 júliusában őrnagy, a 2. lengyel zászlóalj parancsnoka. A törökországi emigrációban egy isztambuli bankban dolgozik. Meggyilkolják. – *Jagmin, Józef* (1810–

1877): 1849 januárjától a Wysocki-zászlóalj 1. századának fanatikus bátorságáról híres parancsnoka, a III. osztályú katonai érdemjel kitüntetettje. Csak a krími háborúban a török hadseregben lesz őrnagy. Az 1877-es orosz-török háborúban a törökországi lengyel légió élén, a kilizari rohamban kap halálos sebet.

13. Szczeпаński, Antoni (?-?): 1849 januárjától századosként a Bulharyn-dandár vezérkari tisztje a felső-tiszai hadtestben. Áprilistól az I. hadtest egyik dandárának tábornoki főnöke. – *Szczeпаński, Kornel* (1828–?) : 1848 márciusától honvéd tüzér hadnagy. Tüzér főhadnagyként kerül a törökországi emigrációba.

14. Galícia katonai parancsnoka, Wilhelm Hammerstein tábornok 1848. november 2-án pacifikálta Lemberget, s másnap ostromállapotot hirdetett ki egész Galiciára.

15. Pulszky Sándor (1803–1849): 1848 novemberében a kassa–eperjesi hadmegye parancsnoka, majd a hónap végétől Schlik tábornok galíciai hadteste ellen sebtében összevont csapatok parancsnoka. Mivel Pestet csak november 24-én hagyta el, a Łapiński által leirt bemutatkozó gyakorlatra november 27. és 29.

között kerülhetett sor. (A Kossuthnak írott 1848. december 14-én kelt jelentés. OL H2 OHB 6032:1848.)

16. Farkassányi Sámuel (?-?): 1848 októberétől Abaúj vármegye kormánybiztosa, 1848 decemberétől 1849 júliusáig hadsereg-élelmezési biztos. Halálra, majd várfogságra ítélik.

17. Gróf Franz Schlik von Bassano und Weisskirchen tábornok Magyarországra bevonuló galíciai hadteste hét gyalogoszászlóaljból, három lovasosztályból (azaz hat század lovasból), egy hatfontos és egy tizenkét fontos ágyúütegből, valamint egy röppentyűütegből állott, s összesen nyolcezer embert számlált.

18. A Pulszky Sándor ezredes parancsnoksága alá rendelt had mintegy tizenkétezer emberről, zömében nemzetőrből állott. A 20. honvéd zászlóalj két százada, három lengyel század és három ágyúüteg alkotta a sereg regulárisnak mondható erejét.

19. Az 1870-es porosz–francia háborúról van szó. Ebből következik, hogy Łapiński 1871-ben írhatta visszaemlékezését.

20. Bideskuty Ferenc.

21. Valójában öt napig.

Horváth Elemér

ŐSZI FÓRUM

aranyos sugarakban szeptember
önmagával teljesen azonos
erdő szélén a vadszóló
mint archaikus szemgolyók

egy piros lomb monológja mori
lassan megmérgezi a csöndek
gyepről gyöngéden dül föl a sötét
amíg a kék feketén csillagos

üres téren bronz hős a holdfényben
megtestesült történelem
törődötten töpreng az álmatlan
hogyan győztes-e vagy vesztes-e